

جغرافیا و توسعه شماره ۴۸ پاییز ۱۳۹۶
وصول مقاله: ۱۳۹۵/۰۴/۱۵
تأیید نهایی: ۱۳۹۵/۰۲/۱۴
صفحات: ۳۹-۵۸

نقش میانجی مدیریت و برنامه‌ریزی در رابطه بین نقش منابع، جامعه و گردشگری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم

دکتر علی‌اکبر امین‌بیدختی^۱، دکتر سکینه جعفری^۲، مهدیه سلطانی‌نژاد^{۳*}

چکیده

هدف این پژوهش، نقش میانجی مدیریت و برنامه‌ریزی در رابطه بین نقش منابع، جامعه و گردشگری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم در منطقه دره راگه شهرستان رفسنجان است. روش تحقیق از نوع توصیفی-همبستگی بوده است. شرکت‌کنندگان ۲۵۲ نفر از گردشگران ورودی به دره راگه بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. همه آنها مقیاس‌های، نقش منابع، جامعه، گردشگری مدیریت و برنامه‌ریزی و توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم را تکمیل کردند. داده‌ها در این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS و Lisrel تحلیل شدند. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که، نقش منابع بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم دارد. نقش منابع با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر غیرمستقیم دارد. نقش جامعه بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم ندارد، اما با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی اثر غیرمستقیمی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم دارد. نقش گردشگری هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیر مستقیم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر معناداری دارد. همچنین، مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم و معناداری ایفا می‌کند. نقش منابع و گردشگری می‌توانند بطور مستقیم و غیرمستقیم توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم را تحت تأثیر قرار دهند. اما نقش جامعه فقط بطور غیرمستقیم توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم، منابع، جامعه، گردشگری، مدیریت و برنامه‌ریزی.

a.aminbeidokhti@semnan.ac.ir
sjafari.105@semnan.ac.ir
M.soltanynezhad@semnan.ac.ir

۱- استاد دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران
۲- استادیار دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران
۳- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران*

مقدمه

فعالیت گردشگری امروزه به عنوان یکی از مهمترین و پربارترین فعالیت‌ها در جهان می‌باشد که در ردیف صنعت‌های پر درآمد، پاک و کم‌هزینه دنیا قرار دارد و از طرفی این صنعت در دنیا ابعاد متنوعی را مشمول می‌شود که اکوتوریسم یکی از آنها است. اکوتوریسم، سفری به منابع طبیعی است و موجب حمایت و محافظت از محیط زیست شده و بهبود سطح زندگی مردم محلی را به دنبال داشته باشد (Janusz & Bajdor, 2013: 523).

نمای طبیعی، در سراسر جهان مهم‌ترین عامل جذب گردشگر به شمار می‌رود و این امر سبب شده تا جاذبه‌های طبیعی در اولویت برنامه‌ریزی گردشگری قرار گیرند (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۲؛ شمشاد و ملک‌محمدی، ۱۳۸۸: ۴۰۷-۴۰۱). بنابراین برنامه‌ریزی منسجم با توجه به آرمان‌های توسعه‌ی پایدار به شرط همگام بودن با طبیعت می‌تواند ضمن فواید اقتصادی، موجب بهبود در زیرساخت‌های اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی شود (حدادی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۸۶). توسعه‌ی اکوتوریسم می‌تواند با ایجاد فرصت‌های شغلی، منافع اقتصادی بی‌شماری را به‌طور مستقیم متوجه مردم بومی کشورها کرده و راهی برای حفظ چشم‌اندازها و ذخایر طبیعی به شمار رود (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۱). برای افزایش منافع حاصل از گردشگری و تفرج در فضای باز طبیعی باید بر محیط‌های طبیعی از نظر اکولوژیکی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی به‌صورت پایدار متکی بود (Buckley, 2009: 644; Kil et al, 2014: 16).

یکی از این عناصر مهم جهت تقویت این بخش، منابع طبیعی آن می‌باشند که طیف متنوعی از چشم‌اندازهای جغرافیایی، آثار و ذخایر طبیعی را شامل می‌شود و این مهم نشان‌دهنده‌ی این است که

اکوتوریسم بطور کل به منابع طبیعی بستگی دارد. شمشاد و همکاران (۱۳۸۸) عوامل تأثیرگذار بر توسعه‌ی طبیعت‌گردی را در چهار مجموعه افزایش درآمد یا منفعت مالی، ارتباط با اتحادیه گردشگری، استفاده از منابع طبیعی برای جذب گردشگر و ایجاد فرصت‌های شغلی در زمینه‌ی اکوتوریسم دسته‌بندی کرده‌اند. بر این اساس، مدیریت منابع و از طرف دیگر آموزش مردم محلی در قبال استفاده‌ی بهینه‌ی این منابع طبیعی یکی از مهم‌ترین موضوعات برای پایداری اکوتوریسم به شمار می‌رود (Pananjay et al, 2011: 105-110). از سوی دیگر، به منظور برپایی اکوتوریسم سازگار و رضایت‌بخش در یک سایت طبیعت‌گردی، علاوه بر داشتن منابع طبیعی خوب نیازمند همکاری بخش جامعه‌ی محلی است. زیرا اکوتوریسم با توسعه‌ی جوامع محلی در ارتباط است و اصل در توسعه‌ی اکوتوریسم جلب مشارکت بومیان در فعالیت‌های گردشگری می‌باشد و برنامه‌ریزی برای تفریحات باید منطبق با نیازهای مردم محلی، فرصت‌های موجود در محل و ایجاد تعهد در افراد محلی و نمایندگان دولتی در محل باشد (شمشاد و ملک‌محمدی، ۱۳۸۸: ۴۰۷-۴۰۱). اگرچه جامعه از فعالیت‌های اکوتوریسم استقبال می‌کند اما هنوز هم با چالش‌های کمبود منابع سرمایه‌ای، مهاجرت جوانان، فقدان امکانات عمومی، راهنمایی و مسائل ارتباطات و ظرفیت محلی، تهدید زندگی حیات وحش روبه‌رو هستند که باعث می‌شوند مشارکت محلی در توسعه‌ی اکوتوریسم نامشخص باشد (Hussin et al, 2015: 169-175).

علاوه بر آن، جامعه‌ی محلی با داشتن زمینه‌ی مناسب گردشگری طبیعی، نیازمند سیاست‌گذاری مناسب در قالب مدیریت و برنامه‌ریزی اکوتوریسم منسجم می‌باشد. این بدین معناست که، گردشگری

منابع جذاب گردشگری توسط مسافران و جامعه به جهت فهم آنان فراهم گردد (Kimura Hirotsune, 2011: 5-7). چرا که با توجه به موارد مذکور، آنچه که در این نوع گردشگری اهمیت بسیار دارد، موضوع پایداری است که به تأمین منصفانه‌ی نسل حاضر و آتی تأکید دارد و بدون برنامه‌ریزی دقیق و توجه به قابلیت‌های بوم‌شناختی، محلی، فرهنگی و اجتماعی، مشکلاتی را برای هر منطقه در پی خواهد داشت (Honey, 2008:166; Jiang, 2008: 127-131).

منطقه‌ی دره راگه در بخش شهرستان رفسنجان یکی از مناطقی است که در سال‌های اخیر به دلیل داشتن موقعیت جغرافیایی، شرایط ویژه ژئومورفولوژی، فاصله‌ی کم تا روستا ناصریه، گذر رودخانه گیودری از دره و حیات‌جانوری و گیاهی منحصر به فرد خود، در کانون توجه بسیاری از گردشگران طبیعت‌محور و بازدیدکنندگان برای فعالیت‌های اوقات فراغت قرار گرفته و دارای پتانسیل بالایی برای توسعه‌ی اکوتوریسم می‌باشد. لذا، تلاش برای پایداری طبیعت بکر و دست‌نخورده آن و اجرای تسهیلات لازم جهت جذب گردشگر با توجه به حساسیت‌های فرهنگی با ظرفیت‌سازی جدید و برنامه‌ریزی جامعه نسبت به توسعه‌ی اقتصادی و اشتغال، لازم و ضروری است. بنابراین، با توجه به هدف مورد نظر، این پژوهش در پی پاسخ به این سؤالات است که آیا نقش منابع، جامعه و گردشگری رابطه‌ی معناداری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم دارد؟ و آیا مدیریت و برنامه‌ریزی در برنامه‌ها و فعالیت‌های اکوتوریسم باعث بهبود این روابط می‌گردد یا خیر؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

هدف از مرور مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش تبیین و توصیف بهتر توسعه‌ی پایداری اکوتوریسم با

طبیعی فعالیت بسیار پیچیده‌ای است و با بخش‌های دیگر جامعه و اقتصاد وجوه مشترک دارد، در نتیجه دارای آثار و پیامدهای مختلفی می‌باشد که می‌بایست در فرآیند برنامه‌ریزی تمامی جوانب آن مورد ملاحظه و مذاقه قرار گیرد، تا از عوامل منفی و تهدیدات جلوگیری شود و خالق یا محرک یک فرآیند توسعه یافته برای حصول به پایداری توسعه در نواحی کم توسعه‌یافته شود (صمدی‌خادم و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵-۱). و برای توسعه‌ی اکوتوریسم در محیط زیست، پیش از برنامه‌ریزی برای استفاده از آن باید به ارزیابی توان اکولوژیکی آن در چارچوب یک برنامه‌ریزی منطقه‌ای پرداخت (جهانی‌وهمکاران، ۱۳۹۰: ۵۰-۳۳). زیرا جاذبه‌های ممتاز طبیعی، فرهنگی در صورت برنامه‌ریزی عملی و سرمایه‌گذاری هدفمند می‌توانند در زمینه‌ی صنعت گردشگری در سطح ملی و منطقه‌ای نقش حائز اهمیتی را بر عهده گیرند.

بر اساس اوصاف ذکر شده، این شاخه از صنعت گردشگری سریع‌ترین بخش رو به رشد بازار بوده است و اساس پایداری و یا مسؤول بودن در قبال بیولوژی (Wally, 2001: 16-19). حفاظت منابع، جوامع و اکوتوریسم پایدار می‌باشد. لذا، منابع با مدیریت و برنامه‌ریزی و گردشگری مناسب حفظ می‌گردند. از این رو توسعه و مدیریت اکوتوریسم به گونه‌ای که با محیط سازگار باشد و به افت کیفیت آن نیانجامد، عامل اساسی در دستیابی به توسعه پایدار به حساب می‌آید (آذرنیوند و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۶-۱).

در واقع، اکوتوریسم با ترکیب حفاظت منابع، گردشگری و ارتقاء جامعه محلی، هدفش این است که اقتصاد محلی را در چارچوب استفاده مناسب از منابع محلی ارتقاء دهد. بدین جهت، مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری طبیعی باید برای استفاده‌ی مناسب از

حمایت از منابع طبیعی و تفاوت‌های بیولوژیکی در طول توسعه گردشگری طبیعی تأکید کرده است و نیازمند حمایت مناسب از منابع گردشگری منطقه‌ای و مزایای اقتصادی است که باید تلاش کرد تا از توسعه‌ی مناسب محیط طبیعی و فرهنگ اجتماعی حمایت شود (Bin, 2008: 82).

جامعه

جوامع محلی اغلب در صنعت گردشگری به عنوان یک ارزش ذاتی جهت شناخت و محافظت از محیط زیست و منابع طبیعی معرفی شدند (Sin et al, 2014: 96-106).

در این بین گردشگری طبیعت‌گردی اثرات گوناگونی بر مقصد و جامعه‌ی میزبان به جای می‌گذارد که این اثرات طیف گسترده‌ای از اثرات اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و یا زیست‌محیطی را شامل می‌شود (جزء‌شکوهی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۵-۱۰۱). مناطقی که در آن اکوتوریسم در حال توسعه است مردم جامعه محلی به شدت در این فعالیت‌ها خود به خود درگیر می‌شوند. بسیاری از محققان معتقدند که مشارکت ساکنان تأثیرات مثبتی بر روی ساختار اجتماعی، فرهنگی و از همه مهمتر ساختار اقتصادی جامعه‌ی محلی خواهد گذاشت (Fun et al, 2014: 190-201). بنابراین، ادراک جامعه‌ی محلی از هزینه و مزایای گردشگری فاکتور اصلی در رضایت گردشگر است و برای موفقیت صنعت گردشگری مهم هستند (Fun et al, 2014: 60-65).

جوامع محلی باید علاوه بر ارزش توریستی که دارند به‌عنوان یک ذی‌نفع و مؤلفه اساسی در سیاست‌گذاری‌ها و پروژه‌های اکوتوریستی مشارکت داده شوند (هال و جنکینز، ۱۳۸۲: ۶۸-۶۷). بعلاوه، محققان شروط استمرار اکوتوریسم را در حمایت افراد محلی در

دیدگاه یکپارچه به جامعه، منابع و گردشگری است. از این رو، در ادامه مفاهیم بسط داده شده است.

اکوتوریسم

تاریخچه اکوتوریسم به سال ۱۹۶۵ میلادی باز می‌گردد، آن هنگام که واژه اکوتوریسم از تلخیص دو واژه Ecological و Tourism ابداع گردید و چنین تعریف شد که اکوتوریسم سفری مسؤولانه به نواحی طبیعی و حفاظت از آن مناطق و بهبود بخشیدن به زندگی مردم منطقه می‌باشد، تأکید می‌نماید (Ward, 1997: 76-78) و (Fennel, 2003: 1) در برگیرنده اصول گردشگری پایدار است که به آموزش و مشارکت جوامع بومی و محلی در مراحل برنامه‌ریزی، توسعه و اجرا تمرکز می‌کند (محرم‌نژاد و آقاخانی، ۱۳۸۸: ۱۲-۱). این نوع از گردشگری بر حفظ محیط زیست و توسعه‌ی پایدار فرهنگ و اقتصاد منطقه‌ای استوار است (امینیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷-۱) که در آن توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم تنها حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی نیست، بلکه برداشتی نو از توسعه و رشد اقتصادی است، رشدی که بدون تخریب منابع طبیعی و بر هم زدن تعادل زیست محیطی، عدالت و امکانات زندگی همه اقشار جامعه محلی را فراهم می‌آورد (زکیا و غفاری، ۱۳۸۸: ۵۹-۵۸). باید برای رسیدن به پایداری در اکوتوریسم جمعیت‌های بومی در مدیریت اکوتوریسم و حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی درگیر شوند (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱۰-۱۷۷). کارشناسان محیط زیست اکوتوریسم را سازگار با طبیعت می‌دانند و برنامه‌های طرح‌ریزی شده اکوتوریسم در راستا اصول بوم‌شناختی ضمن بهره‌برداری متناسب از طبیعت می‌توانند بر صیانت از این مواهب تأثیرگذار باشند و تأثیرات مثبت و منفی را کنترل کند (جویی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۲-۱؛ درام و مور، ۱۳۸۸: ۲۵۲). چراکه این شکل از گردشگری به

جوامع محلی، منطقه‌ای، ملی و نهادهای دولتی باید به منظور افزایش رفاه جامعه و حفاظت از منابع و همچنین رضایت گردشگران با هم کار کنند (Chan & Bhatta, 2013: 68) و یکی از مهمترین اصول توسعه‌ی پایدار در مناطق طبیعی حفاظت از منابع و جلوگیری از تخریب و کاهش ارزش‌های آن‌هاست (ابراهیم‌بای‌سلامی و غلامی، ۱۳۹۰: ۵۸-۳۱). بنابراین، قبل از هرگونه استفاده از یک مأخذ، آگاهی از قابلیت و توان آن ضروری است تا سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی براساس توان منبع و به صورت پایدار انجام شود (پیرمحمدی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۴۱-۲۳۰).

گردشگری

واژه‌ی گردشگری نخستین بار در سال ۱۸۱۱ میلادی در مجله‌ی انگلیسی به نام اسپورتینگ‌مگزین^۳ مطرح شد. در آن زمان این لغت به معنای مسافرت به منظور تماشای آثار تاریخی و بازدید طبیعی برای کسب لذت، به کار می‌رفت (چقاجردی، ۱۳۹۴: ۳۱-۳۰). عوامل مؤثر بی‌شماری در توسعه‌ی صنعت گردشگری نقش دارند که سه عامل اصلی در توسعه‌ی صنعت گردشگری شامل: گردشگران، مردم منطقه و ویژگی‌های مقصد می‌باشند (الوانی و پیروزیخت، ۱۳۸۵: ۴۶-۴۵). گردشگری به عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی رشد بخش گردشگری و مشارکت آن با اقتصاد ملی، رسمیت عمومی گردشگری را به عنوان یک شغل اصلی و سازنده پرورش می‌دهد و به عنوان یک سازمان گردشگری و آگاهی دولت‌ها از اهمیت آن در توسعه‌ی کشورها شکل گرفت (حسن‌پور، ۱۳۹۲: ۵۷-۵۳؛ WTO, 2010: 13) و برای پایداری، توجه نظام‌مند به ابعاد فنی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، تاریخی و زیست‌محیطی در جهت استفاده امروز از منابع و ماندگاری آن برای آینده نیازی ضروری است

مدیریت این فعالیت و تقسیم عادلانه منافع میان افراد می‌دانند (اشتری، ۱۳۸۳: ۸۱-۷۴). از این رو، نگرش و گرایش جامعه‌ی محلی نقطه ثقل فعالیت برنامه‌ریزی در طبیعت‌گردی به حساب می‌آید و مشارکت آنان به عنوان کاتالیزوری در روند برنامه‌ریزی توسعه‌ی پایدار طبیعت‌گردی مورد تأکید است (علیقلی‌زاده فیروزجایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۸-۳۵).

منابع

منابع گردشگری طبیعی در یک مقصد طبیعت‌گردی در واقع مبین پتانسیل‌های آن مقصد در توسعه اکوتوریسم هستند که به صورت بالقوه طبیعی و یا انسان ساخت موجود هستند. بر اساس نظر گان^۱ ممکن است منابع زیادی وجود داشته باشد که مجذوب‌کننده باشند، اما، باید توان جذب گردشگر را داشته باشند. چراکه جاذبه‌ها دلیل اصلی سفر هستند و جاذبه‌های طبیعی هم پایه‌گذار گردشگری مبتنی بر طبیعت یا اکوتوریسم هستند (Gunn, 1993:24-26). در واقع، چنانچه منابع گردشگری مترادف با مواهب و ذخایر طبیعی و خدادادی قلمداد شود که انسان در خلق و ایجاد آن‌ها نقش نداشته است و جاذبه یا محصول گردشگری نتیجه اعمال مدیریت و بهره‌گیری از تکنولوژی و سرمایه‌گذاری بر روی منابع به منظور پاسخ به نیازهای فراغتی و گردشگری شهروندان و متقاضیان فرض شود، آنگاه جاذبه‌ها مترادف با منابع مهیا و بالفعل به لحاظ گردشگری هستند (ابراهیم‌بای سلامی و غلامی، ۱۳۹۰: ۳۲-۳۱). در جای دیگر، وارد^۲ (۱۹۹۷) اظهار می‌دارد که اگر ارتباط بین طبیعت-گردی و حفظ محیط زیست دو طرفه باشد سودمند بوده و امید پایداری آن وجود دارد. بطوری‌که این پایداری باید نیازهای حال و آینده جمعیت جامعه میزبان را تأمین نماید. از این رو، در صنعت گردشگری،

گردشگری در طبیعت محسوب می‌شوند. شناسایی مناطق مستعد طبیعت‌گردی و برنامه‌ریزی برای این مناطق به منظور جذب علاقمندان و ایجاد امکانات زیربنایی برای آنها از جمله راهکارهای توسعه صنعت اکوتوریسم است (ضرابی و صفراآبادی، ۱۳۹۲: ۱۵۰-۱۲۷). برنامه‌ریزی در گردشگری مبتنی بر طبیعت باید با ملاحظات و شناخت ملی، اقتصادی و اجتماعی هر سرزمینی باشد و بهترین رویکردها باهم تلفیق و مطالعات بهتر صورت گیرد و به عنوان یک نگرش نظام‌مند، پویایی اکوتوریسم نیازمند در نظر گرفتن سودمندی اقتصادی، پیامدهای اجتماعی گردشگری در آن منطقه، منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع، امکانات، هدایت و کنترل است (پاپلی‌یزدی و سقایی، ۱۳۸۵: ۱۸۵-۱۸۴؛ ستاری و نبیجی، ۱۳۸۸: ۱۳۲-۱۳۱). لذا، برنامه‌ریزی گردشگری طبیعی نخستین اقدام در مدیریت مناطق طبیعی با رویکرد گردشگری است که در آن عرصه‌های مستعد طرح‌ریزی تفریحی، پهنه‌بندی می‌شو (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳-۳). در حوزه‌ی توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم پژوهش‌های نسبتاً زیادی انجام شده است. اما تا کنون کار چندانی به صورت همزمان در راستای آثار جامعه، منابع، گردشگری و مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم انجام نشده است. از جمله پژوهش‌های انجام شده می‌توان به موارد ذکر شده در جدول (۱) اشاره شود.

که تحقق توسعه‌ی پایدار گردشگری در گروه سه رویکرد همه‌جانبه‌نگر و کل‌گرا، آینده‌نگر و مساوات‌گرا است. نگرش اول بر این باور است که توسعه‌ی هنگامی پایدار است که در بستر سیاسی، اقتصادی و اکولوژیک ملاحظه گردد.

در رویکرد دوم، برآورد احتیاجات کنونی گردشگران، جامعه‌ی میزبان و به موازات آن محافظت از محیط‌زیست و حفظ فرصت‌های برابر برای آیندگان مطرح است. در رویکرد سوم، مساوات درون نسلی و فرانسلی در استفاده از امکانات، داده‌ها و منابع مورد نظر است و توسعه‌ی پایدار مناسب‌ترین رویکرد است زیرا یک توسعه‌ی همه‌جانبه محسوب می‌شود (تولایی، ۱۳۸۶: ۶۷-۶۶؛ احمدیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱-۹).

مدیریت و برنامه‌ریزی اکوتوریسم

برنامه‌ریزی در حوزه‌ی طبیعت‌گردی دارای سطوح متفاوتی است که نشان‌دهنده‌ی عملکرد و سطح نتایجی است که از انجام آن انتظار می‌رود و در سه سطح برنامه‌ریزی جامع، برنامه‌ریزی تفصیلی و برنامه‌ریزی عملیاتی صورت می‌پذیرد که برنامه‌ریزی جامع، پایه و نقطه‌ی آغازین برنامه تفصیلی و عملیاتی می‌باشد. باید چنان یادآور شد که مقوله مدیریت اکوتوریسم، بخش لاینفک هر نوع برنامه‌ریزی در گردشگری طبیعی است. از این‌رو، می‌توان گفت که برنامه‌ریزی، سازماندهی، هدایت، هماهنگی، کنترل و اصلاح برنامه‌ها، عناصر اصلی چرخه‌ی مدیریت

جدول ۱: برخی پژوهش‌های انجام شده در خصوص پژوهش حاضر

ردیف	پژوهشگران	موضوع پژوهش	نتایج پژوهش
۱	بوئیان، حسین، سور، ایزمیل و ایزلام ^۱ (۲۰۱۲)	نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار منطقه اقتصادی سواحل شرقی مالزی	نتایج این مطالعه بر توسعه نیروی انسانی، آگاهی اجتماعی، مزایا زیست محیطی، تغییرات تکنولوژی، برنامه ریزی مناسب، توسعه زیرساخت ها و درگیر کردن جامعه به شکل مناسب برای توسعه پایدار از طریق اکوتوریسم در منطقه تأکید دارد.
۲	میرسنجاری ^۲ و همکاران (۲۰۱۳)	ارزیابی ارزش‌های علمی و اضافی از اکوتوریسم پایدار برای مناطق بیابانی با استفاده از روش پرالونگ (مطالعه موردی: خور و بیابانک، ایران)	نتایج نشان داد که منطقه خور و بیابانک می‌تواند به عنوان یک منطقه اکوتوریسمی معرفی گردد. علاوه بر این، ارزش مکان مورد مطالعه با توجه به ارتفاع و پتانسیل ها، دیگر ارزش های علمی ایجاد شده توسط منابع طبیعی منطقه را تحت تأثیر قرار داده است. ارزش پایین آن به خاطر عواملی مانند: مشکل دسترسی، دوری از مراکز عمده جمعیت استان و کشور، عدم ارائه پتانسیل‌های منطقه، گذر زمان آزاد و توجه نکردن به اکوتوریسم به معنای واقعی‌اش است.
۳	اوگاتا ^۳ (۲۰۱۴)	برنامه‌ریزی برای گردشگری پایدار: چالش‌ها و فرصت‌ها برای توسعه اکوتوریسم در آدیس آبابا، اتیوپی	یافته‌های پژوهش نشان داد که مشارکت فعال زیربخش‌ها برای محافظت منابع طبیعی، میراث تاریخی و فرهنگی، مشارکت جوامع بومی و محلی در برنامه‌ریزی، توسعه و مشارکت عملیاتی در منطقه نیاز است. در نهایت، به جهت ارتقاء توسعه اکوتوریسم در آدیس آبابا باید استراتژی مناسب برای مشارکت قابل توجه جوامع به کار رود.
۴	ادیتولا و آدیدران ^۴ (۲۰۱۴)	نگرش مردم محلی در جهت توسعه اکوتوریسم پایدار در آبشار اولومیرین در جنوب غربی نیجریه	نتایج نشان داد که آگاهی و اطلاع از اکوتوریسم در جوامع بالا است و مقررات مؤثر و برنامه‌ریزی مناسب به منظور اکوتوریسم پایدار در آبشار اولومیرین لازم است. در حالی‌که، مشارکت فعال مردم هم در سطوح مختلف توسعه اکوتوریسم در تضمین موفقیتشان، ضروری است.
۵	پَسَپَی، آندرسون و لیندی ^۵ (۲۰۱۵)	استراتژی‌های دولت برای اکوتوریسم پایدار در تانزانیا	به عنوان نتیجه، دولت ضعیف منجر به برنامه‌ریزی، مدیریت سوء و ناکارآمد منابع اکوتوریسم شده است. چرا که پایداری اکوتوریسم کشور عمدتاً به دلیل شفافیت ناکافی، شیوه‌ی پاسخگویی ضعیف و مکانیزم ادغام ضعیف بین فعالیت‌های اکوتوریسم و برنامه‌های توسعه کشور به خطر افتاده است.
۶	پَسَپَی و همکاران (۲۰۱۵)	ارزیابی شاخص‌های اکوتوریسم پایدار در تانزانیا	نتایج نشان داد شاخص‌های اکوتوریسم پایدار به چهار بعد حفاظت منابع طبیعی، تنوع فرهنگی، مشارکت ذی نفعان و بهبود زیرساخت‌ها تقسیم می‌شوند که در طول روند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری درباره فعالیت‌های اکوتوریسم باید ارائه شوند.
۷	محرم‌نژاد و آقاخانی (۱۳۸۸)	ارزیابی تهدیدها و فرصت‌های عوامل راهبردی صنعت اکوتوریسم (مطالعه موردی: منطقه حفاظت شده جاجرود)	ایجاد و توسعه اکوتوریسم در منطقه حفاظت شده جاجرود و تبدیل آن به یکی از قطب‌های طبیعت‌گردی ایران مستلزم به کارگیری مدیریتی یکپارچه بر اساس عناصر زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشد.
۸	علیقلی‌زاده فیروزجانی و همکاران (۱۳۸۹)	نگرش و گرایش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در نواحی روستایی نمونه مورد مطالعه: دهستان گلیجان، شهرستان تنکابن	نگرش ساکنان نسبت به گردشگری با یکدیگر تفاوت معنی‌داری دارند و میزان حمایت ساکنان تحت تأثیر سطح توسعه گردشگری می‌باشد. به طوری‌که با افزایش میزان اثرات منفی ناشی از توسعه گردشگری در یک منطقه طبیعی در مقایسه با منافع حاصله، به تدریج از میزان حمایت‌های میزبان کاسته خواهد شد.

1-Bhuiyan, Hossain, Siwar, Ismail & Islam

2-Mirsanjari

3-Shale Ogato

4-Adetola & Adediran

5-Pasapea Anderson & Lindi

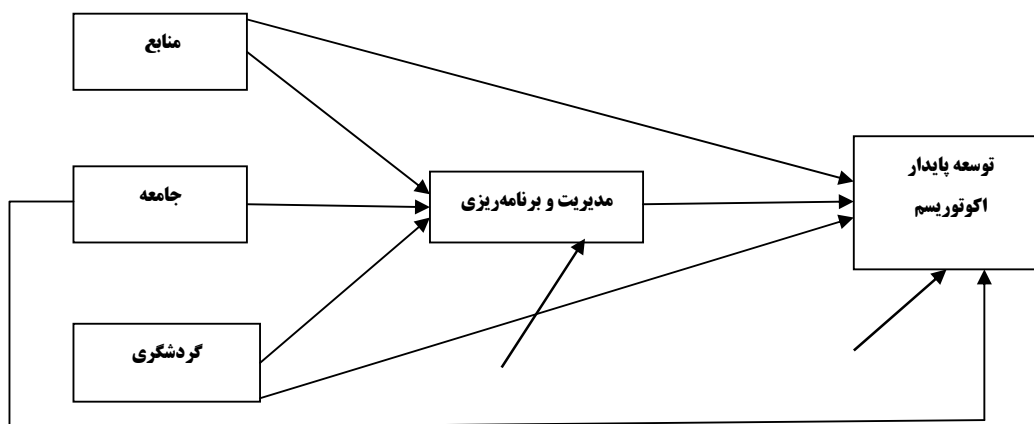
ادامه‌ی جدول ۱

ردیف	پژوهشگران	موضوع پژوهش	نتایج پژوهش
۹	ابراهیم‌بای سلامی و غلامی (۱۳۹۰)	سیاست‌گذاری اکوتوریسم پایدار کویری در ایران و امارات متحده عربی، یک مطالعه تطبیقی	توسعه‌ی اکوتوریسم کویری و بیابانی بیش از هر چیز نیازمند سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری بهینه از منابع مولد گردشگری است.
۱۰	امانیپور، منصوری میانرود، نادری و اعتصامی (۱۳۹۱)	ارزیابی موانع توسعه اکوتوریسم "گردشگری طبیعی" شهرستان گیلان غرب	بهترین راهکارها در جهت توسعه‌ی اکوتوریسم، سرمایه‌گذاری در بخش صنعت گردشگری و ایجاد امکانات زیربنایی و تسهیلات خدماتی مورد نیاز و همچنین تبلیغات مؤثر در جهت جذب گردشگری می‌باشد.
۱۱	مطیعی‌لنگرودی و رضائیه آزادی (۱۳۹۳)	ارزیابی اثرات اقتصاد گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه	گردشگری طبیعی اثرات مثبتی همچون ایجاد اشتغال برای جوانان و افزایش درآمد برای ساکنین محلی و اثرات منفی مانند افزایش قیمت زمین برای ساکنین محلی به دنبال داشته است.

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۵

حاضر با توجه به موارد اشاره شده، مدلی از روابط بین نقش منابع، جامعه و گردشگری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم را در نظر گرفته است. در مدل مفهومی ارائه شده نقش منابع، جوامع و گردشگری به عنوان متغیر برون‌زاد بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم دارند. همچنین، مدیریت و برنامه‌ریزی در رابطه نقش منابع، جوامع و گردشگری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم نقش میانجی ایفا می‌کند (شکل ۱).

با توجه به آنچه مطرح گردید و بررسی پیشینه پژوهش مشخص می‌گردد که هر چند تاکنون پژوهش‌های متعددی در زمینه‌ی متغیرهای نقش منابع و گردشگری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم صورت گرفته است، اما تاکنون پژوهشی که به صورت همزمان به رابطه‌ی نقش منابع، جوامع و گردشگری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم و نقش میانجی مدیریت و برنامه‌ریزی بپردازد، صورت نگرفته است. لذا پژوهش

شکل ۱: مدل مفهومی اثر نقش منابع، جامعه و گردشگری بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی (پیکان‌های پایین مدل اشاره به اثرات باقیمانده دارند)

مأخذ: Tsuar, Lin & et al, 2006

است. اعتبار این پرسشنامه توسط سور و همکاران (۲۰۰۶) به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۹ گزارش شده است. ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه ۰/۸۵۵ توسط محقق برآورد شد و دامنه‌ی همبستگی گویه‌ها با نمره کل ۰/۷۳-۰/۵۳ بود.

ب) پرسشنامه نقش جامعه: به منظور اندازه‌گیری نقش جامعه در توسعه‌ی اکوتوریسم از پرسشنامه نقش جامعه‌سور و همکاران (۲۰۰۶) و ویشیتمای^۲ و همکاران (۲۰۱۵) استفاده شده است که مشتمل بر ۱۰ گویه (حمایت در حفاظت از منابع طبیعی، برقراری تعامل مناسب بین ساکنان و گردشگران) می‌باشد و به صورت طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) درجه‌بندی شده است. اعتبار این پرسشنامه توسط ویشیتمای و همکاران (۲۰۱۵) به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۰ گزارش شده است. ضریب آلفای محاسبه شده در این پژوهش برابر ۰/۸۹۵ است و دامنه‌ی همبستگی گویه‌ها با نمره کل ۰/۷۶-۰/۶۱ به دست آمد.

ج) نقش گردشگری: به منظور اندازه‌گیری نقش گردشگری در توسعه‌ی اکوتوریسم از پرسشنامه نقش گردشگری سور و همکاران (۲۰۰۶) استفاده شده است. این پرسشنامه مشتمل بر ۵ گویه (افزایش درآمد مردم محلی بواسطه‌ی ورود گردشگر به جامعه محلی) می‌باشد و به صورت طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) درجه‌بندی شده است. اعتبار این پرسشنامه توسط سور و همکاران (۲۰۰۶) به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۷ گزارش شده است. ضریب آلفای کرونباخ مشارکت گردشگر در این پژوهش ۰/۸۷۸ اندازه‌گیری شده است. دامنه‌ی همبستگی گویه‌های این متغیر با نمره کل ۰/۷۷-۰/۶۵ به دست آمد.

د) مدیریت و برنامه‌ریزی: با توجه به هدف پژوهش و به منظور اندازه‌گیری مدیریت و برنامه‌ریزی از

فرضیه‌های پژوهش

در راستای هدف پژوهش و با توجه به مدل مفهومی و مبانی تئوریک ذکر شده فرضیه‌های زیر مطرح و آزمون شد:

منابع، جامعه و گردشگری بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم دارد.

منابع، جامعه و گردشگری بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم با واسطه مدیریت و برنامه‌ریزی اثر غیر-مستقیم دارد.

روش‌شناسی

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

مطالعه‌ی حاضر از نظر هدف کاربردی و با توجه به نحوه‌ی گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی - همبستگی است. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل گردشگران بازدیدکننده از دره راگه شهرستان رفسنجان در تابستان و پاییز سال ۱۳۹۴ بوده است. با توجه به مسیرهای فرض شده تعداد ۱۵ پارامتر (۶ پارامتر در ماتریس گاما، ۱ پارامتر در ماتریس بتا، ۲ پارامتر در ماتریس فای و ۴ پارامتر در ماتریس سای) باید برآورد شود. به این ترتیب، حجم نمونه باید حداقل ۵ تا ۵۰ برابر پارامترهای مورد نظر باشد (میولر، ۱۳۹۰: ۶۶). بر این اساس، با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس، نمونه‌ای به حجم ۲۵۲ نفر در نظر گرفته شد. از این تعداد شرکت‌کنندگان در پژوهش ۱۵۱ نفر معادل با (۵۹/۹٪) زن و ۱۰۱ نفر معادل با (۴۰/۱٪) بودند.

ابزارهای اندازه‌گیری

الف) نقش منابع: در این پژوهش از پرسشنامه نقش منابع سور^۱ و همکاران (۲۰۰۶) استفاده شده است که مشتمل بر ۹ گویه (ارائه منافع اقتصادی به جامعه، برقراری تعامل خوب بین ساکنان و منابع طبیعی) می‌باشد و به صورت طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) درجه‌بندی شده

رابطه بین متغیرهای پژوهش

برای تعیین میانگین متغیرهای منابع، جامعه، گردشگری؛ مدیریت و برنامه‌ریزی و توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم از آمار توصیفی میانگین، انحراف استاندارد و ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش استفاده شد (جدول ۲). در نمونه گردشگر مورد مطالعه میانگین توسعه پایدار اکوتوریسم ($M= 3/383$) در یک بازه ۵ درجه‌ای نشان می‌دهد که شرکت‌کنندگان توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم را در سطح متوسط ارزیابی کرده‌اند. الگوی مشابهی در مورد مدیریت و برنامه‌ریزی مشاهده می‌شود. میانگین نقش منابع، جامعه و گردشگری در توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم نشان می‌دهد که بطور متوسط نقش جامعه در مقایسه با نقش منابع و گردشگری در توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم بیشتر است. توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم با نقش منابع، جامعه، گردشگری و مدیریت و برنامه‌ریزی رابطه‌ی معنادار و در جهت نظری دارد. شدت رابطه‌ی توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم با نقش گردشگری بالاتر از متوسط و بیشتر از سایر متغیرها است ($r= 0.723, p<0.001$). مدیریت و برنامه‌ریزی بیشترین رابطه را با نقش گردشگری دارد ($r= 0.824, p<0.001$). برای آزمون مدل فرضی این مطالعه الگوی روابط همبستگی بین متغیرها در نظر گرفته شد. نخست کشیدگی و چولگی تک متغیری و چندمتغیری بررسی شد. یافته‌ها حاکی از آن است که فرض توزیع نرمال چند متغیری در داده‌ها صادق است. به این ترتیب، شاخص‌های برازش مدل فرضی بررسی شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که مدل فرضی یک مدل دقیقاً شناسا است. به این معنا که تعداد پارامترهای قابل برآورد مدل کمتر از تعداد واریانس-کوواریانس‌های مشاهده شده است ($C>p$). از این رو برای بررسی برازندگی مدل فرضی ضرایب مسیر و معناداری آنها بررسی شد. یافته‌ها نشان

پرسشنامه مدیریت و برنامه‌ریزی سور و همکاران (۲۰۰۶) استفاده شده است که مشتمل بر ۱۷ گویه (نظارت متخصصان اکوتوریسم بر فرآیند برنامه‌ریزی و اجرا، توجه به حقوق گردشگران و جامعه) می‌باشد و به صورت طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) درجه‌بندی شده است. اعتبار این پرسشنامه توسط سور و همکاران (۲۰۰۶) به روش آلفای کرونباخ $0/89$ گزارش شده است. ضریب آلفای محاسبه شده در این پژوهش برابر $0/90$ است و دامنه همبستگی گویه‌ها با نمره کل $0/78 - 0/66$ به دست آمد.

ه) توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم: در آخرین قسمت از پرسشنامه‌ی توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم کاپیر، آزدمیر و سگلام^۱ (۲۰۱۱) مشتمل بر ۱۴ گویه (تنوع گیاهان و حیات وحش، تعداد و وضعیت اقامتگاه‌های بوم‌گردی در نزدیکی دره) و طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) استفاده شده است. اعتبار این پرسشنامه توسط کاپیر و همکاران (۲۰۱۱) به روش آلفای کرونباخ ($0/89$) گزارش شده است. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برابر با $0/954$ و دامنه همبستگی گویه‌ها با نمره کل $0/76 - 0/52$ به دست آمد.

روش تحلیل داده‌ها

برای تحلیل داده‌ها از بسته‌بندی آماری برای تحلیل داده‌های علوم اجتماعی نسخه ۱۹^۲ و نرم‌افزار روابط خطی ساختاری نسخه 8.54^۳ استفاده شد. شاخص‌های توصیفی شامل میانگین، انحراف استاندارد و ضرایب همبستگی محاسبه شد. روابط فرضی ساختاری با مدل تحلیل مسیر آزمون شد و شاخص‌های برازندگی مدل نهایی گزارش شد.

1-Kiper, Ozdemir & Saglam

2-Statistical Package for the Social Sciences (SPSS V19)

3-Linear Structural Relations (LISREL V8.54)

می‌دهد اثر مستقیم نقش جامعه بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم ($\gamma_{11} = 01/1, p > .05$) معنادار نیست.

جدول ۲: میانگین، انحراف استاندارد، همبستگی و ضرایب اعتبار متغیرها

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵
۱. نقش منابع	۳/۵۴۵	۰/۷۴۲	۰/۸۵۵				
۲. نقش جامعه	۳/۶۲۰	۰/۸۰۲	۰/۸۴۲**	۰/۸۹۵			
۳. نقش گردشگری	۳/۵۸۲	۰/۷۹۲	۰/۷۸۹**	۰/۸۵۸**	۰/۸۷۸		
۴. مدیریت و برنامه‌ریزی	۳/۶۷۹	۰/۸۵۴	۰/۷۷۰**	۰/۸۱۳**	۰/۸۲۴**	۰/۹۰۰	
۵. توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم	۳/۳۸۳	۰/۸۲۲	۰/۶۷۶**	۰/۶۹۳**	۰/۷۲۳**	۰/۶۹۴**	۰/۹۵۴

*ضرایب اعتبار بر روی قطر فرعی ماتریس پائین مثلثی قرار دارند

* $P < 0.05$

** $P < 0.001$

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۵

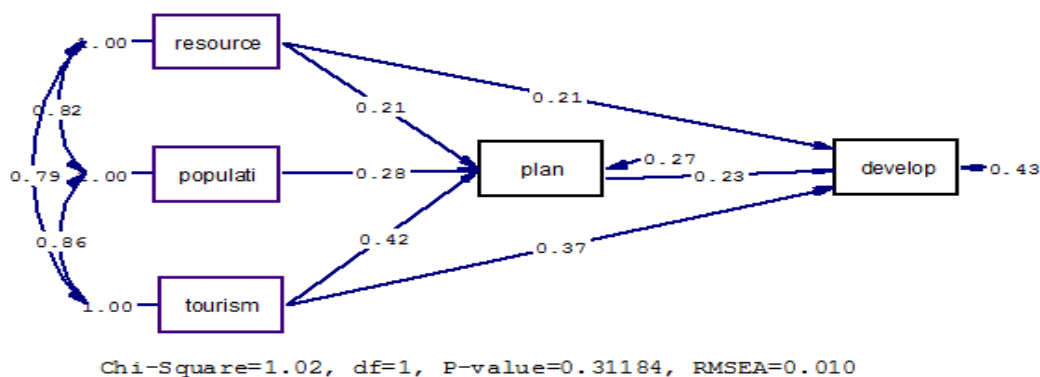
جدول ۳: شاخص‌های برازندگی مدل نهایی اصلاح شده

شاخص	دامنه مورد قبول	مقدار	نتیجه
X^2	$P > 0.05$	۱/۰۲	تأیید
Df	-	۱	-
X^2/df	۳-۵	۱/۰۲	تأیید
RMSEA	$RMSEA < 0.05$	۰/۰۱	تأیید
CI (90%)RMSEA	۱.۰ Up to	-۰/۰۰۹۶ ۰/۰۰۰	تأیید
GFI	$GFI > 0.90$	۰/۹۹	تأیید
AGFI	$GFI > 0.90$	۰/۹۹	تأیید
NFI	$NFI > 0.90$	۱	تأیید
CFI	$CFI > 0.90$	۱	تأیید
IFI	$IFI > 0.90$	۱	تأیید

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۵

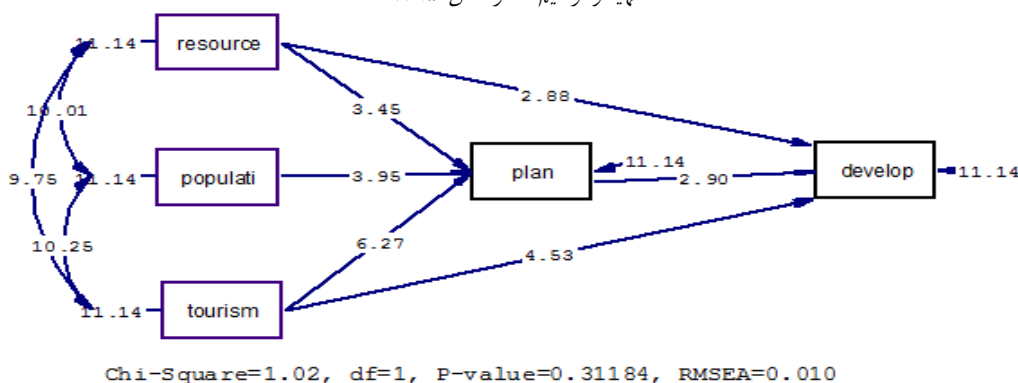
برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر غیرمستقیم دارد. نقش جامعه بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم ندارد، اما با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی اثر غیرمستقیمی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم دارد. نقش گردشگری هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیر مستقیم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر معناداری دارد. همچنین مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم و معناداری ایفا می‌کند.

در نهایت، به منظور اصلاح مدل، مسیرهای غیرمعنادار از مدل حذف شدند و برازندگی داده-مدل بررسی شد. مدل اصلاح شده نهایی در شکل ۲ گزارش شده است. بررسی شاخص‌های برازش مدل حاکی از آن است که مدل نهایی، برازش نسبتاً مطلوبی با داده‌ها دارد (جدول ۳). آثار مستقیم، غیر مستقیم و کل در جدول شماره ۴ گزارش شده است. در مدل نهایی نقش منابع بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیم دارد، همچنین با میانجی‌گری مدیریت و

شکل ۲: مدل نهایی اثر نقش منابع، جامعه و گردشگری بر توسعه پایدار اکوتوریسم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی
*ضرایب استاندارد گزارش شده‌اند

تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۵

شکل ۳: مدل نهایی اثر نقش منابع، جامعه و گردشگری بر توسعه پایدار اکوتوریسم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی
*ضرایب معناداری گزارش شده‌اند

تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۵

جدول ۴: اثر مستقیم، غیر مستقیم و کل نقش منابع، جامعه، گردشگری و مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه پایدار اکوتوریسم

اثر کل	اثر غیرمستقیم	اثر مستقیم	مسیر	اثر
۰/۲۶**	۰/۰۵*	۰/۲۱**	نقش منابع بر توسعه پایدار اکوتوریسم	اثر
۰/۰۷*	۰/۰۷*	-	نقش جامعه بر توسعه پایدار اکوتوریسم	
۰/۴۷**	۰/۱۰*	۰/۳۷**	نقش گردشگری بر توسعه پایدار اکوتوریسم	برونزاد بر درونزاد
۰/۲۱**	-	۰/۲۱**	نقش منابع بر مدیریت و برنامه‌ریزی	
۰/۲۸**	-	۰/۲۸**	نقش جامعه بر مدیریت و برنامه‌ریزی	
۰/۴۲**	-	۰/۴۲**	نقش گردشگری بر مدیریت و برنامه‌ریزی	درونزاد بر درونزاد
۰/۲۳**	-	۰/۲۳**	مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه پایدار اکوتوریسم	

**P<۰/۰۰۱ *P<۰/۰۵

*ضرایب متریک گزارش شده‌اند

بحث

اکوتوریسم بهترین روشی است که می‌تواند برای منطقه و ساکنان آن مفید بوده و منجر به حفاظت از طبیعت شود. استفاده از منابع طبیعی به‌عنوان جاذبه‌ی گردشگری و بدون آسیب رساندن به آن مقوله‌ای ایده‌آل در راستای توسعه‌ی پایدار است (درام و مور، ۱۳۸۸: ۲۷۵-۲۷۴). از سوی دیگر، یافته‌های مطالعه حاضر نشان داد که: منابع با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی بر روی توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر غیرمستقیمی دارد. بر طبق یافته پژوهش‌های پیشین توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم فرآیند ارضای نیازهای نسل‌های حاضر و آینده تولیدکنندگان و مشتریان گردشگری بدون تخریب منابع حمایت‌کننده، حیات یا هویت فرهنگی و سیستم‌های گردشگری که بر آن استوار است (سلطانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱)، صحت اهمیت منابع بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم با واسطه مدیریت و برنامه‌ریزی را نشان می‌دهد. بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه‌ی پایدار گردشگری نیز، از صنعت گردشگری به‌عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه‌ی پایدار یاد می‌کنند و بر این باورند که گردشگری به‌عنوان یک موضوع چند ارزشی از راهکارهای مهم نیل به توسعه‌ی پایدار به‌شمار می‌رود. چرا که آثار تخریبی زیست‌محیطی آن به حداقل می‌رسد و منبعی تمام‌نشدنی است. لذا، تأثیرپذیری توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم از منابع از طریق مدیریت و برنامه‌ریزی بیانگر این مطلب است که چنانچه توسعه‌ی اکوتوریسم در یک منطقه با ویژگی اکوتوریسمی با مدیریت و برنامه‌ریزی صورت پذیرد استفاده از منابع بر طبق ماهیت توسعه پایدار پیش خواهد رفت و علاوه بر تأمین نسل کنونی آیندگان نیز تأمین خواهند بود.

یافته دیگر از پژوهش مورد مطالعه نمایان ساخت که جامعه بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیمی نداشته است. این به این معنا خواهد بود که جامعه‌ی

اکوتوریسم نوعی از گردشگری است که مناطق با جاذبه‌های خاص اکوتوریسم می‌توانند فرصت‌های فراوانی از جمله (ایجاد اشتغال برای افراد بومی، افزایش سطح درآمد، ارتقای سطح اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی، ارتقای آگاهی‌های عمومی زیست‌محیطی جهت حفاظت از محیط زیست، افزایش سطح حفاظت منطقه از طریق درآمد ایجاد شده از اکوتوریسم) را برای جامعه محلی به وجود آورند. همه این موارد جز با برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح به وقوع نخواهد پیوست چرا که مغایر با این مهم عمل کردن و در نظر نگرفتن ظرفیت تحمل منطقه، گردشگری انبوه شکل خواهد گرفت و موجب ایجاد مشکلات عدیده و آلودگی‌ها و صدمات جبران‌ناپذیر به اکوسیستم‌های منطقه می‌گردد. در پژوهش حاضر، با توجه به نقش توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم، یک مدل از رابطه‌ی نقش منابع، جامعه و گردشگری با توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی در نزد گردشگران تدوین گردید. نخستین یافته این پژوهش حاکی از این است که منابع بر روی توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر مستقیمی دارد. این یافته با مطالعات قبلی همسو است (AL-Sayed & Al-Langawi, 2003: 231-232, Abdu Salam et al, 2000: 57-58, Doan, 2013: 265; Mirsanjari & et al, 2013: 269-270; Ogato, 2014: 22; Pasapea et al, 2015: 81-82 ابراهیم‌بای سلامی و غلامی، ۱۳۹۰: ۳۲).

یافته‌های پژوهش حاضر بر اهمیت منابع بر پایداری توسعه اکوتوریسم صحنه می‌گذارد. بدین صورت که منابع موجود در منطقه از دیدگاه گردشگران تأثیر عمده‌ای بر پایداری مسأله‌ی اکوتوریسم دارد. چنانکه گردشگران به طریقی صحیح از منابع استفاده نمایند. سفر به مناطق اکوتوریستی به روند توسعه‌ی اکوتوریسم به شکل پایدار یاری‌رسان خواهد بود.

رویکرد مدیریتی است که با توجه به هدف‌های ارزشی، اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی با همکاری و همیاری مسئولان و مردم جامعه میزبان از طریق وضع قوانین و مقررات مناسب و اعمال مؤثر آنها به طور مستقیم و غیرمستقیم به حفظ طبیعت بیانجامد (حسینی، ۱۳۹۴: ۳۸-۳۷). پژوهش حاضر بر اهمیت تأثیر جامعه بر توسعه پایدار اکوتوریسم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی تأکید دارد. لذا، قابل ذکر است که جامعه در صورتی می‌تواند روند توسعه اکوتوریسم را به شکل پایدار و منظم اداره نماید که خود به عنوان ارکان اصلی در بین ذی‌نفعان با یک مدیریت و برنامه‌ریزی و سیاست گردشگری خاص مشارکت داشته باشد.

از سوی دیگر، بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر گردشگری (سیستم گردشگری) بر روی توسعه پایدار اکوتوریسم اثر مستقیمی دارد. باید چنان یادآور شد که یافته‌های پژوهش‌های پیشین با پژوهش حاضر همخوانی دارد و این مهم را تأیید می‌نماید (Ward, 1997: 79; عبدالمهی، ۱۳۸۶: ۱۳؛ عظیمی، ۱۳۸۶: ۵۴؛ عظیمی، ۱۳۸۸: ۷۵؛ محرم‌نژاد و آقاخانی، ۱۳۸۸: ۱۱؛ علیقلی‌زاده فیروزجائی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۹؛ امان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸؛ مطیعی لنگرودی و رضائی‌آزادی، ۱۳۹۳: ۷۵).

ارزیابی ظرفیت تحمل، اولین گام در هر فعالیت اکوتوریستی است که برای پیشگیری از آثار منفی اکوتوریست‌ها برداشته شده، مانع تحمیل تغییرات غیر قابل کنترل بر مکان اکوتوریستی می‌شود. اکوتوریسم و بازدید از منابع طبیعی به خصوص اگر این بازدید به صورت عمومی باشد و بازدیدکنندگان اکوتوریست صرف نباشند، بهتر است در قالب تورهای جمعی و سازماندهی شده انجام گیرد. در این تورها معمولاً از قبل آموزش‌های لازم به بازدیدکنندگان داده می‌شود و تمهیدات و تسهیلات لازم برای بازدیدها از پیش

میزبان به تنهایی نمی‌تواند اکوتوریسم منطقه‌اش را کنترل نماید و نیازمند توانمندسازی توسط خبرگان صنعت گردشگری و یک مکمل چون: مدیریت و برنامه‌ریزی منسجم برای آنان توسط مسئولان ذی‌ربط است و احتمالاً بخشی عظیمی از این عدم توانایی به نداشتن آگاهی ساکنان و آشنا نبودن آنها با مبحث اکوتوریسم و گردشگری می‌باشد که این نگرش را در آنان به وجود آورده است که نمی‌توانند اقدامی در راستای توسعه پایدار اکوتوریسم جامعه انجام دهند که این امر نیازمند برگزاری دوره‌های آمادگی میزبانی از گردشگران در قالب کارگاه‌های آموزشی می‌باشد. اما بر اساس یافته‌هایی که در همین پژوهش دیده می‌شود، جامعه بر روی توسعه پایدار اکوتوریسم با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی اثر غیرمستقیمی دارد. این یافته با برخی از مطالعات گذشته هماهنگ است (Fun & et al, 2014: 64; Tolkach & King, 2015: 387-388; Campbell, 1999: 235-236; Bhuiyan et al, 2012: 54-55; Doan, 2011: 264; Ogato, 2014: 25; Adetola & Adedirana, 2014: 565; Pasapea et al, 2015: 146-147 فیروزجایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۱-۴۰، مطیعی لنگرودی و رضائی‌آزادی، ۱۳۹۳: ۷۹-۷۸). از اواخر دهه ۱۹۸۰ که لزوم مشارکت مردم در تصمیم‌های مربوط به توسعه گردشگری طبیعی و اثرگذاری منافع آنها بر این تصمیم‌ها مد نظر قرار گرفت، بعد اجتماعی، در کنار بعد اقتصادی و زیست محیطی یکی از ارکان توسعه پایدار اکوتوریسم تلقی می‌گردد (هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۳۴). چراکه صاحب‌نظران معتقد هستند که اصل و مبنای مشارکت، جامعه میزبان است. ابتدا باید انگیزه‌ی تحرک به وجود آید، دوم باید هدایت به مقاصد مورد نظر باشد، مرحله سوم تجهیز مقصد است، در مرحله چهارم مدیریت بر فعالیت است، پنجم تداوم بالندگی است که اگر سیکل کامل باشد، به پایداری می‌رسد (خان، ۱۳۸۹: ۵-۴). اکوتوریسم پایدار یک

امکانات مورد نیاز برای اعمال کنترل مؤثر در مضیقه نباشند. عموماً تورهای طبیعت‌گردی شامل ویژگی‌هایی است که هرکدام از آنها در تجربه و نگرشی که بازدیدکنندگان به دست می‌آورند تأثیر می‌گذارد.

برای تهیه‌ی یک طرح زنجیره‌ای اکوتوریسم در قدم اول باید ظرفیت برد اکولوژیک منابع برآورد و روشی کاربردی برای این منظور ارائه گردد. تا بر اساس آن گردشگران در منطقه حاضر شوند که این گونه مدیریتی و با برنامه عمل کردن نسبت به حضور گردشگران در یک سایت، اکوتوریسم روند پایداری را خواهد داشت. در واقع، اکوتوریسم باعث ارتباط تنگاتنگ مسافرانی که به دنبال کمک و حفاظت از محیط‌های حفاظت شده و محیط‌های تحت حفاظتی که نیاز به کمک دیگران دارند، می‌شود (درام، ۱۳۸۸: ۲۷۲-۲۷۳) و علاقه‌ی مردم به محیط زیست باعث افزایش جذب بیش از حد مردم به مکان‌های طبیعی می‌شود. آنها دوست دارند فعالیت‌های خاص حفاظتی چون بازیافت منابع را انجام دهند و درباره‌ی گونه‌های خاص گیاهی در حال انقراض اطلاعات کسب کنند. چراکه بیشتر مسافران به محض ورود به مناطق بکر و دست نخورده چنانچه متوجه خطر و فاجعه‌ای شوند تلاش می‌کنند تا به حفظ طبیعت کمک کنند و به دنبال افزایش تقاضای اکوتوریست‌ها، فرصت‌های جدیدی ایجاد می‌شود (محمدزاده و قلیخانی، ۱۳۸۹: ۳-۲).

نتیجه

بنابراین، چنانچه بازدید گردشگران از دره‌ی راگه با مدیریت و برنامه‌ریزی از سوی مسؤلان صورت پذیرد نوید بخش توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم در منطقه خواهد بود. دره‌ی راگه از نظر ویژگی‌های ژئومورفولوژی بی‌نظیر است که در کنار بازدید اکوتوریست‌ها، گردشگران با هدف خاص دیگر را هم می‌تواند جذب نماید. گردشگرانی که خواستار تجربه یک اکوتور هیجان‌انگیز در بین یک دره‌ی طویل با عبور رودخانه

تعیین شده است (ابراهیم‌بای سلامی و غلامی، ۱۳۹۰: ۵۳-۵۲). باید چنان اذعان داشت که اکوتوریسم از مهمترین شاخه‌های گردشگری است که ایران با داشتن جاذبه‌های فراوان می‌تواند بخش عظیمی از اکوتوریست‌ها را چه به صورت داخلی و چه به صورت خارجی جذب نماید. یا به عبارتی، حضور گردشگران سبب می‌شود که بیش از پیش به سایت‌های طبیعت‌گردی توجهات جلب گردد و اقداماتی به جهت حفظ و یا حتی رشد تعداد گردشگران در کنار حفاظت از منطقه با رعایت ظرفیت تحمل صورت گیرد. بنابراین، مطالعه‌ی حاضر حضور گردشگران یا اکوتوریست‌ها را برای توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم یک امر مهم می‌داند.

یافته دیگر پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی بر توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم اثر غیرمستقیمی دارد و با پژوهش‌های (Azimi & Hajipour, 2008:54-55; Bhuiyan et al, 2012: 57; Doan, 2011: 268; Bunruamkaew, K., & Murayam, 2011: 271-272; AL-Sayed, & Al-Langawi, 2003: 227; Ogato, 2014:27-28; Adetola & Adediran, 2014: 563; Pasapea et al, 2015:150; عظیمی، ۱۳۸۶: ۶۰؛ عظیمی، ۱۳۸۸: ۸۴-۸۳؛ محرم‌نژاد و آفاخانی، ۱۳۸۸: ۱۰-۹) هم راستا است و پژوهشگرانی چون ابراهیم‌بای سلامی و غلامی (۱۳۹۰) در پژوهش خود با عنوان سیاست‌گذاری اکوتوریسم پایدار کویری در ایران و امارات متحده عربی (مطالعه تطبیقی) چنین اذعان داشتند که: برای اینکه اکوتوریسم پایدار باشد، کشورها باید به دنبال تدوین استراتژی‌هایی برای کنترل تعداد گردشگران در مقاصد و مناطق اکوتوریستی باشند. این بدان معناست که، ابتدا ویژگی‌های طبیعی و اجتماعی منطقه‌ی مورد بررسی قرار گیرد و معیارها و شاخص‌هایی برای هر یک تعیین گردد و اینکه مدیران و مسؤلان بتوانند در موارد لزوم، میزان دسترسی به مناطق طبیعی مورد نظر را محدود کنند، بدین معنی که از نظر قانونی اجازه‌ی ایجاد محدودیت را داشته باشند و از نظر

- از آن را تجربه کنند و محققانی که خواستار مطالعه بر روی مبحث زمین‌شناسی هستند پوشش گیاهی و جانوری خاص منطقه، زمینه را برای یک تور علمی به وجود آورده است. مشتاقان به ورزش می‌توانند تجربه‌ی دوچرخه‌سواری در موقعیتی متفاوت، صخره‌نوردی، آفرود و ... را تجربه نمایند. با وجود ویژگی‌های خاص منطقه‌ی قابل ذکر است که تاکنون گردشگرانی را در قالب تورهای سازماندهی شده داخلی و خارجی جذب نموده است که نیازمند برنامه‌ریزی‌های جامع و طراحی سیاست‌گردشگری است که زیرنظر متخصصان این حوزه به جهت راه‌اندازی یک اکوکمپ مناسب و برگزاری تورها و تعیین ظرفیت تحمل که وارد آمدن صدمات از جانب گردشگران به حداقل خود برسد و معرفی سایت به‌خوبی پیش رود و بیشترین بازدیدکننده را در فصول مختلف به خود جذب نماید.
- در روند مطالعه‌ی حاضر محدودیت‌هایی وجود داشت که از این قرار هستند: در ابتدا دسترسی به گردشگران و متقاعد کردن آنها در پاسخ به پرسشنامه و گردآوری آنها با مشکلاتی همراه بود. دومین محدودیت کمبود اطلاعات گردشگران و کم‌کاری در اطلاع‌رسانی از سایت به مردم در قالب بروشور، کتابچه و غیره سومین مبحث برمی‌گردد به ابزار اندازه‌گیری پژوهش حاضر که این‌گونه پرسشنامه دارای تعدادی از محدودیت‌های ذاتی (خطاهای اندازه‌گیری، عدم خویشتن‌نگری، پاسخ‌های قابل پذیرش اجتماعی و غیره) هستند.
- پیشنهاداتی که در ادامه این پژوهش بر طبق یافته‌های پژوهش می‌توان ایراد کرد عبارتند از:
- ۱- با توجه به اینکه میانگین تأثیر جامعه نسبت به دیگر متغیرها بیشتر است و این مسأله اهمیت موضوع توجه به نقش جامعه را نشان می‌دهد، ورود جامعه‌ی محلی در برنامه‌ریزی و مدیریت اکوتوریسم منطقه راگه و آگاه‌سازی آنان بیش از پیش تأکید می‌گردد.
  - ۲- چنانچه از تحلیل‌ها برمی‌آید رابطه‌ی معنادار و سطح همبستگی توسعه‌ی پایدار اکوتوریسم با گردشگری (سیستم گردشگری) نسبت به دیگر متغیرها بیشتر برآورد شده است که نشان می‌دهد برای داشتن اکوتوریسم پایدار و حفاظت اکوسیستم منطقه دره‌ی راگه، سیستم گردشگری آن باید با در نظرگیری اهمیت دیگر متغیرها بیش از پیش مورد توجه قرار داد.
  - ۳- پژوهشگران در مطالعات آتی مسائل زیست محیطی توسعه اکوتوریسم در منطقه راگه را مورد مطالعه و بررسی قرار بدهند و برنامه‌ریزان آن را در طرح‌های عملیاتی به کار گیرند.
  - ۴- تکرار و انجام مطالعات بیشتر در دیگر جوامع بر طبق مطالعه‌ی حاضر و تثبیت روابط ساختاری صورت گرفته و توسط مسؤولان اجرایی اکوتوریسم در مناطق اکوتوریستی و بالاخص منطقه‌ی طبیعت‌گردی دره راگه عملیاتی گردد.
  - ۵- به کارگیری روش‌های بررسی و اندازه‌گیری دیگر به جهت اعتبار بیشتر روابط ساختاری موجود و بسط روابط در بین دیگر ابزارها و روش‌های اندازه‌گیری صورت پذیرد.

منابع

- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ مهدی سقایی (۱۳۸۵). گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران. انتشارات سمت. صفحات ۲۸۴-۱.
- پیرمحمدی، زیبا؛ جهانگیر فقهی؛ قوام‌الدین زاهدی امیری؛ مرتضی شریفی (۱۳۸۹). ارزیابی توان زیست‌محیطی متناسب با رویکرد طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) در جنگل‌های زاگرس (مطالعه موردی: سامان عرفی چم حاجی جنگل کاکارضا، لرستان)، فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات جنگل و صنوبر ایران، شماره ۱۸، سال ۲. صفحات ۲۴۱-۲۳۰.
- تقوایی، مسعود؛ غلامحسین احسانی؛ اعظم صفرآبادی (۱۳۸۸). نقش و جایگاه برنامه‌ریزی چند بعدی در توسعه‌ی توریسم و اکوتوریسم مطالعه موردی: منطقه خرو طیس، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی جغرافیا. شماره ۲۰، سال ۳، صفحات ۶۲-۱.
- تقوایی، مسعود؛ زهرا پیرمیرادیان؛ اعظم صفرآبادی (۱۳۹۱). امکان‌سنجی توسعه اکوتوریسم ناحیه سامان چهارمحال و بختیاری، فصلنامه فضایی جغرافیایی. شماره ۴۰، سال ۱۲، صفحات ۱۶۹-۱۵۰.
- تولایی، سیمین (۱۳۸۶). مروری بر صنعت گردشگری، تهران. انتشارات تربیت معلم. صفحات ۲۳۲-۱.
- جوزی، علی؛ سحر رضائیان؛ مهدی ایرانخواهی؛ نبی‌الله مرادی (۱۳۸۹). ارائه برنامه راهبردی توسعه اکوتوریسم در منطقه حفاظت شده بوشهر به روش فریمن، علوم محیطی. شماره ۷، سال ۴، صفحات ۲۲-۱.
- جهانی، علی؛ مجید مخدوم فرخنده؛ جهانگیر فقهی؛ وحید اعتماد (۱۳۹۰). آمایش اراضی جهت مدیریت جنگل برای استفاده چند منظوره (برداشت چوب، اکوتوریسم و حمایت) (مطالعه موردی: بخش پاتم جنگل خیرود). آمایش سرزمین. شماره ۳، سال ۵، صفحات ۵۰-۳۳.
- چقاجردی، ایمان (۱۳۹۴). تحلیل نقش توانمندی‌های استان اصفهان در توسعه گردشگری ورزشی کشور. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد. صفحات ۲۴۳-۱.
- ابراهیم‌بای‌سلامی، غلام‌حیدر؛ منا غلامی (۱۳۹۰). سیاست‌گذاری اکوتوریسم پایدار کویری در ایران و امارات متحده عربی (یک مطالعه تطبیقی)، فصلنامه گردشگری و توسعه، شماره ۱، سال ۱. صفحات ۵۸-۳۱.
- اجزاءشکوهی، محمد؛ خدیجه بوذرجمهری؛ مصطفی ایستگلدی؛ مهدی مودودی (۱۳۹۳). بررسی اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان نمونه مطالعاتی: شهر بندر ترکمن، فضای جغرافیایی. شماره ۴۷، سال ۱۴، صفحات ۱۲۵-۱۰۱.
- احمدیان، هوشمند؛ محمدحسین ستاری؛ اسماعیل میرزائیان (۱۳۹۳). توسعه‌ی پایدار گردشگری، اولین کنگره تخصصی مدیریت شهری و شوراهای شهر. مرکز همایش‌های توسعه ایران. صفحات ۹-۱.
- ازکیا، مصطفی؛ غلامرضا غفاری (۱۳۸۸). توسعه‌ی روستایی با تأکید بر جامعه‌ی روستایی ایران، تهران. نشر نی. صفحات ۳۲۸-۱.
- اشتری‌مهرجردی، آباذر (۱۳۸۳). اکوتوریسم و پایداری، ماهنامه علمی جهاد، شماره ۲۶۲، صفحات ۸۱-۷۴.
- امان‌پور، سعید؛ فریبرز منصوری‌میانرود؛ کاوه نادری، همزه اعتصامی (۱۳۹۱). ارزیابی موانع توسعه اکوتوریسم شهرستان گیلان‌غرب با هدف شناخت موانع و رفع آن در راستای گسترش صنعت توریسم، همایش ملی راهکارهای توسعه‌ی اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صفحات ۲۰-۱.
- امینیان، سکینه؛ ابراهیم صادقی؛ عبدالله فرجی؛ افشین نادری‌گورقلعه (۱۳۹۱). بررسی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه پایدار اکوتوریسم ایران. دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای. صفحات ۱۷-۱.
- آذرینوند، حسین؛ مسعود نصری؛ علی نجفی (۱۳۸۵). اکوتوریسم و جاذبه‌های طبیعی در جلب گردشگران در مناطق کویری، همایش علمی منطقه‌ای معماری کویر. صفحات ۱۶-۱.

- حبیبی، کیومرث؛ جاهده تکیه‌خواه؛ محمد آزاداحمدی (۱۳۹۱). ارزیابی توان اکوتوریسم و برنامه‌ریزی توسعه‌ی پایدار گردشگری نمونه موردی: پارک جنگلی آبیدر. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۲۳. صفحات ۱۳-۳.
- حدادی‌نیا، سمیه؛ افشین دانه‌کار؛ کوروش عشقی؛ علی‌اصغر درویش‌صفت؛ محمد کابلی (۱۳۹۲). پهنه‌بندی گردشگری متکی به طبیعت مبتنی بر معیارهای محیط‌زیستی (مطالعه موردی: شهرستان خاتم استان یزد)، نشریه محیط زیست. شماره ۶۶. سال ۳. صفحات ۳۰۰-۲۸۵.
- حسن‌پور، محمود (۱۳۹۲). نگاهی به جایگاه صنعت گردشگری در ساختار نظام اداری ایران و مقایسه آن با برخی از کشورهای پیشرو، مجله نامه اتاق بازرگانی، صنایع و معادن کشور. شماره ۸۵. دوره ۸۰. صفحات ۵۷-۵۳.
- حسینی، زهرا (۱۳۹۴). توریسم حیات وحش راهکار نوین گسترش گردشگری در منطقه قمیشلو، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد. صفحات ۲۶۳-۱.
- خان، کریم (۱۳۸۹). زمینه‌یابی مشارکت جامعه محلی در توسعه پایدار گردشگری، کتاب ماه علوم اجتماعی. شماره ۲۸. صفحات ۱۱-۴.
- درام، ا، مور، آ (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت اکوتوریسم، ترجمه محسن رنجبر. انتشارات آبیژ. صفحات ۳۸۲-۱.
- ستاری‌ساربانقلی، حسن؛ حسین ذبیحی (۱۳۸۸). نگرشی بر مفهوم مدیریت شهری حضرت رسول اکرم در شهر مدینه تجلی زیبای مدیریت شهر در شهر اسلامی، مجله‌ی فراسوی مدیریت. شماره ۳۱. سال ۳. صفحات ۱۰۵-۱۴۶.
- سلطانی‌نژاد، مهدیه؛ سحر سامانی‌قطب‌آبادی؛ سیده نسرین خادم (۱۳۹۳). بررسی مشارکت مردم محلی در دستیابی به توسعه گردشگری پایدار در ایران، همایش بین‌المللی علمی راهبردی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران. چالش‌ها و چشم‌اندازها. صفحات ۱۴-۱.
- شمشاد، معصومه؛ ایرج ملک‌محمدی (۱۳۸۸). بررسی راهکارهای توسعه اکوتوریسم در تعاونی‌های منابع طبیعی استان گلستان، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست. دوره ۱۶. شماره ۹. سال ۱. صفحات ۴۰۷-۴۰۱.
- شمشاد، معصومه؛ ایرج ملک‌محمدی؛ غلامحسین حسینی‌نیا؛ مهدی میردامادی (۱۳۸۸). بررسی میزان توسعه‌ی اکوتوریسم در تعاونی‌های منابع طبیعی و عوامل مؤثر بر آن در استان گلستان، انسان و محیط زیست. دوره ۷. شماره ۸۸. سال ۳. صفحات ۷۵-۶۷.
- صمدی خادم، شهرام؛ مهسا حکیمی‌عابد؛ ابراهیم فتائی (۱۳۹۲). بررسی پتانسیل‌های اکولوژیکی و گردشگری دریاچه نئور به منظور برنامه‌ریزی توسعه پایدار اکوتوریسم بر اساس مدل SWOT، فصلنامه علمی محیط زیست. شماره ۹۲. سال ۵۷. صفحات ۱۵-۱.
- ضرابی، اصغر؛ اعظم صفرآبادی (۱۳۹۲). ارزیابی توسعه اکوتوریسم پایدار در شهر کرمانشاه. نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، شماره ۴۶. سال ۱۷. صفحات ۱۵۰-۱۲۷.
- ضرابی، اصغر؛ جبار علیزاده‌اصل؛ عیسی بهاری (۱۳۹۳). تحلیلی بر زیرساخت‌های گردشگری در مقصد اکوتوریستی بند ارومیه با استفاده از روش SWOT، نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، شماره ۴۸. سال ۱۸. صفحات ۲۱۰-۱۷۷.
- عبدالهی، عبوض (۱۳۸۶). اکوتوریسم سازگار با حفاظت از محیط زیست و پایداری منابع طبیعی، ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران. صفحات ۲۲-۱.
- عظیمی، علی (۱۳۸۶). برنامه‌ریزی توسعه گردشگری و اکوتوریسم برای توسعه اقتصادی مطالعه موردی: برنامه‌ریزی در ایران، فصلنامه علوم محیطی. شماره ۶. سال ۱. صفحات ۶۳-۵۳.
- عظیمی، ناصرعلی (۱۳۸۸). مدیریت گردشگری و توسعه‌ی پایدار مطلوب اکولوژیکی، مجله‌ی علوم محیطی. شماره ۴. سال ۶. صفحات ۸۵-۷۳.

- AL-Sayed, M., & Al-Langawi, A (2003). Biological resources conversation through ecotourism development, *Journal of Environments*, 54, 225-236.
- Azimi, N., & Hajipour, A (2008). Planning the cultural tourism and ecotourism industry for economic development: a case study of Iran, *Environmental Science*, 6, (1), 53-64.
- Bhuiyan, M., Hossain, A., Siwar, C., Ismail, S. M., & Islam, R (2012). The role of ecotourism for sustainable development in East Coast Economic Region (Ecer), Malaysia. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 3(9), 53-60.
- Bin, L. Soucheng, D., & Mei, E (2008). Ecotourism model and benefits of periphery region in western Sichuan province, Chinese, *Journal of Population, Resource & Environment*, 2(6), 70-86.
- Buckley, Ralf (2009). evaluating the net effects of ecotourism on the environment: A framework, first assessment and future research. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(6), 643-672.
- Bunruamkaew, K., & Murayam, Y. (2011). Site suitability evaluation for ecotourism using GIS & AHP: A case study of Surat Thani province, Thailand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 21, 269-278.
- Campbell, L. M (1999). Ecotourism in rural developing communities. *Annals of tourism research*, 26(3), 534-553.
- Chan, R., & Bhatta, K. (2013). Ecotourism planning & sustainable community development: theoretical perspective for Nepal, *South Asia Journal of Tourism and Heritage*, 1(6), 69-96.
- Doan, T. M (2013). Sustainable ecotourism in Amazonia: evaluation of six sites in southeastern Peru. *International Journal of Tourism Research*, 15(3), 261-271.
- Fennel, D. A (2003). *Ecotourism*, 2nd Edition, Routledge: London, 1-371.
- Fun, F.S, Chiun, L. M, Songan, P., & Nair, V (2014). The impact of local communities involvement and relationship quality on sustainable rural tourism in rural area, Sarawak moderating impact of self-efficacy, 5th Asia Eruo Conference 2014, *procedia-social and behavioral sciences*, 144, 60-65.
- علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر؛ مصطفی‌قدمی؛ مهدی رمضان‌زاده لسبویی (۱۳۸۹). نگرش و گرایش جامعه‌میزبان به توسعه گردشگری در نواحی روستایی نمونه موردی: دهستان گلیجان، شهرستان تنکابن، پژوهش‌های جغرافیای انسانی. شماره ۴۸. صفحات ۷۱-۳۵.
- محرم‌نژاد، ناصر؛ مهسا آقاخانی (۱۳۸۸). ارزیابی تهدیدها و فرصت‌های عوامل راهبردی صنعت اکوتوریسم (مطالعه موردی: منطقه حفاظت شده جاجرود)، علوم و تکنولوژی محیط‌زیست. شماره ۱۱. سال ۳. صفحات ۱۲-۱.
- محمدزاده، مرجان؛ ملیحه حاجی قلیخانی (۱۳۸۹). نقش اکوتوریسم در حفاظت از تنوع زیستی، همایش ملی تنوع زیستی و تأثیر آن بر کشاورزی و محیط زیست. صفحات ۹-۱.
- مطیعی‌لنگرودی، سیدحسن؛ مریم‌رضائیه‌آزادی (۱۳۹۳). ارزیابی اثرات اقتصاد گردشگری از دیدگاه جامعه‌میزبان در تفرجگاه بند ارومیه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی. شماره ۲. سال ۲. صفحات ۹۱-۷۵.
- میولر، رالف آ (۱۳۹۰). پایه‌های اساسی مدل‌یابی معادلات‌ساختاری معرفی نرم‌افزارهای LISREL و EQS. ترجمه: سیاوش طالع‌پسند، سمنان: دانشگاه سمنان. صفحات ۳۸۴-۱.
- الوانی، مهدی؛ معصومه پیروزبخت (۱۳۸۵). فرآیندهای مدیریت گردشگری، تهران. انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی. صفحات ۲۱۶-۱.
- هاشمی، نیلوفر (۱۳۸۹). نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار روستایی، فصلنامه روستا و توسعه. شماره ۱۳. سال ۳. صفحات ۱۸۸-۱۷۳.
- هال، مایکل، جنکینز، ام. جان (۱۳۸۲). سیاست‌گذاری جهانگردی. ترجمه: سیدمحمد اعرابی و داوود ایزدی، تهران. دفتر پژوهش‌های فرهنگی. صفحات ۱۲۴-۱.
- Abdus Salam, M., Lindsay, R, G, Malcolm, C., & Beveridge, M (2000). Eco-tourism to protect the reserve mangrove forest the Sandarbans and its flora and fauna, *Artolia*, 11, 56-66.
- Adetola, B. O, & Adediran, O. R (2014). Attitudes of local residents towards sustainable ecotourism development in Olumirin Waterfall Southwestern Nigeria, Ethiopian, *Journal of Environmental Studies and Management*, 5(7), 561-571.

- Pananjay, G. B. G, Tiwari, K, Shashi, G. B, G, Tiwari. K., & Tiwari, S. C. (2011). An overview of potential ecotourism resources and their prospects in valley of flowers national park, Uttaranchal, India, *Caspian Journal of environmental Sciences*, 1(9), 105-110.
- Pasape, L., Anderson, W., & Lindi, G. (2015). Assessment of indicators of sustainable ecotourism in Tanzania. *Anatolia*, 26(1), 73-84.
- Pasapea, L., Wineaster, A., & George, L. (2015). Good governance strategies for sustainable ecotourism in Tanzania, *Journal of Ecotourism*, 14(2-3), 145-165.
- Sin, H. L., & Claudio, M (2014). Touring responsibility: The trouble with 'going local' in community-based tourism in Thailand. *Geoforum*, 51, 96-106.
- Tsaor, S. H., Lin, Yu-Ch & Lin, J. H (2006). Evaluating ecotourism sustainability from the integrated perspective of resource, community and tourism, *tourism management*, 27, 640-653.
- Tolkach, D., & King, B (2015). Strengthening Community-Based Tourism in a new Resource-Based island nation: why and how?, *Tourism Management*, 48, 386-398.
- Wally, M. (2001). Ecotourism and sustainable wildlife management, *Conference of Atelier regional-Faune sauvage ET betail*, January 16-19.
- Ward, K.N (1997). Ecotourism reality or rhetoric, chapter 2- ecotourism: the concept, 58-80.
- Wishitemi, B. E., Momanyi, S. O., Ombati, B. G., & Okello, M. M. (2015). The link between poverty, environment & ecotourism development in areas adjacent to Maasai Mara and Amboseli protected areas, Kenya. *Tourism Management Perspectives*, 16, 306-317.
- WTO, (2010). Questionnaire on tourism and employment: qverview of results, UNWTO statistics and tourism satellite account (TSA) programme, 2nd T.20 ministers meeting- republic of Korea, 1-14.
- Gunn, C. A. (2002). *Tourism planning, basics, concepts, cases*, Washington D. C: Taylor & Francis, 1-32.
- Hirotsune, K. (2011). *Tourism, sustainable tourism and ecotourism in developing countries*, International conference in Nagoya, 5-7.
- Honey, M. (2008). *Ecotourism and sustainable development, who owns paradise? (Secoded.)*, Washington Dc. Island Press, 158-170.
- Hussin, R., Cooke, F. M., Kunjuraman, V., Mahdzar, M., Ling, S. M., Nair, M. B., & Shuib, A. (2015). Community-based ecotourism (CBET) activities in Abai Village, Lower Kinabatangan area of Sabah, east Malaysia. In *Proceedings of the International Conference on Natural Resources, Tourism and Services Management, Sabah, Malaysia*, University Putra Malaysia, 169-175.
- Janusz, G. K. & Bajdor, P. (2013). Towards to Sustainable Tourism Framework, Activities and Dimensions. *Procedia Economics and Finance*, 6, 523- 529.
- Jiang, J. (2008). Evaluation of the potential of ecotourism to the Contribute to local sustainable development: A Case Study of Tengtou Village, China, *Massey University, New Zealand*, 123-138.
- Kil, N., Holland, S. M., & Stein, T. V. (2014). Structural relationships between environmental attitudes, recreation motivations, and environmentally responsible behaviors. *Journal of Outdoor Recreation & Tourism*, 7-8, 16- economic effects of ecotourism perceived by the local people in the northwestern Turkey: Kiyikoy case, *science research and essays*, 6(19), 4009-4020.
- Mirsanjari, M. M., Naghizadeh, M., Farzamfar, N., Baghi, H., Gharabagh, V. A., & Sultani, A. (2013). Assessment of scientific and additional values of sustainable ecotourism for desert areas by using Pralong method (case study: Khor and Biabanak, Iran). *Advances in Environmental Biology*, 269-278.
- Ogato, G. S. (2014). Planning for sustainable tourism: challenges and opportunities for ecotourism development in Addis Ababa, Ethiopia. *American Journal of Human Ecology*, 3(2), 20-26.